

Creeping Apartheid; A Trend Analysis of Israel's Discriminatory Policies and the Changing Demographic Context of Palestine (1996–2023)¹

Seyyed Hossein Athari²

Abolghasem Shahriari³

Seyed Hashem Moniri⁴

Received: 2025-08-27

Revised: 2025-09-29

Accepted: 2026-03-11

Available Online: 2026-03-18

How to cite this article:

Athari, S.H., Shahriari, A. & Moniri, S.H. (2026). Creeping Apartheid; A Trend Analysis of Israel's Discriminatory Policies and the Changing Demographic Context of Palestine (1996–2023), *Iranian Research Letter of International Politics*, 14 (01), 303 - 330. (in Persian with English abstract)
<https://doi.org/10.22067/irlip.2026.95131.1703>

Extended abstract

INTRODUCTION

The Israeli-Palestinian conflict remains one of the most protracted and complex contemporary political and human struggles. While international peace efforts since the 1990s have largely been based on the “two-state solution,” the reality on the ground indicates not only its failure but also the active undermining of the conditions necessary for a viable independent Palestinian state. Contrary to the official discourse of a “peace process,” objective realities in the occupied territories point to the continuation and deepening of structural discrimination. This study moves beyond conventional approaches by analyzing Israeli policies through the theoretical lens of “Creeping Apartheid.” This concept describes a gradual, institutionalized, and legally-sanctioned process of imposing an apartheid structure on Palestinians, distinct from the overt, formal apartheid of South Africa. The central research question is how “creeping apartheid” has operated as a strategy to alter the demographic fabric and create a structural dependence of Palestinians on Israel between 1996 and 2023. The hypothesis posits that Israel, through spatial domina-

1. This work is based upon research funded by Iran National Science Foundation (INSF) under project No 4040433
2. Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding author Email: athari@um.ac.ir)
3. Postdoctoral Researcher, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran: ab.shahriari@mail.um.ac.ir
4. PhD in Political Thought, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran: seyedhashem.moniri@mail.um.ac.ir

tion and the imposition of a discriminatory regime, has made living conditions impossible for Palestinians, leading to a forced population exodus.

THEORETICAL FRAMEWORK

The study is grounded in the theory of “Creeping Apartheid,” developed by scholars like Yiftachel and Alpher. This framework explains how a system of discrimination and domination is not established suddenly and overtly but through a series of incremental, seemingly legal, and justified measures that accumulate over time. The theory rests on four core principles:

1. Gradualism: Discriminatory policies and laws are implemented not all at once, but persistently over many years. This slow pace prevents widespread opposition and allows each new restriction to become normalized.
 2. Legitimation and Normalization: Each step is justified through discourses of “security,” “resource management,” or “administrative necessity,” making the policies appear legal or essential to both domestic and international audiences.
 3. Spatial Domination and Fragmentation: Control over geography is a key mechanism. This involves the geographic and legal separation of populations through tools like settlement expansion, movement restrictions, and the creation of separate infrastructure, effectively fragmenting the territory.
 4. Dependency and Indirect Control: Instead of direct physical elimination, policies are designed to make the subjugated group structurally dependent on the dominant power for daily survival and economic activity, while systematically denying them equal rights.
- This framework posits that seemingly isolated actions collectively design a discriminatory structure that systematically denies a group its fundamental rights, ultimately leading to the consolidation of domination, denial of self-determination, and forced population transfer.

METHODOLOGY

This research employs a trend analysis methodology to empirically investigate the manifestations of creeping apartheid. It quantitatively examines the trends of key demographic, economic, and spatial variables over the 1996–2023 period. The data is primarily sourced from the World Bank database, with trade data supplemented by the Observatory of Economic Complexity (OEC). The variables analyzed include:

Demographic/Spatial: Rural population share and growth rate, agricultural land indicators (total, permanent, cereal-cultivated, arable land).

Economic: Indices for agricultural and livestock production, trade volume and value with Israel, unemployment rates (total, youth, and among the highly-educated).

Population Displacement: Net migration rate and refugee population.

By tracking these variables over 27 years, the study aims to identify objective patterns that reveal the operationalization of the creeping apartheid strategy.

RESULTS & DISCUSSION

The trend analysis yields clear and consistent results that strongly support the creeping apartheid thesis, organized around its theoretical principles:

a) Spatial Domination: The Oslo Accord's division of the West Bank into Areas A, B, and C placed 60% of the land (Area C, containing most natural resources) under full Israeli control. This geographic stranglehold has been instrumental. Data shows a consistent decline in the rural population share (from ~30% to 22%) and its growth rate. Concurrently, all agricultural land indices saw a drastic decline: total agricultural land decreased by 54%, permanent agricultural land by 50%, arable land by 49%, and land for cereal cultivation by 45% between 1996 and 2023. This crippled agricultural and livestock production, which fell by 17% and 4% respectively, destroying Palestinian self-sufficiency.

b) Creating Dependency and Indirect Control: As productive capacity was eroded, a one-sided economic dependency was enforced. Trade data reveals that a minimum of 75% of Palestinian exports went to Israel, and at least 60% of imports came from Israel. Critically, the value of imports from Israel consistently far exceeded exports, creating a perpetual trade deficit and financial leverage for Israel. This dependency is compounded by Israel's total control over all of Palestine's borders.

c) Forced Population Transfer (The Ultimate Goal): The impossible living conditions created by the above policies directly led to population displacement. The net migration rate has been consistently negative since the early years of the Palestinian Authority, indicating a steady outflow of over 580,000 people in the period. Furthermore, the Palestinian refugee population grew by 95%, doubling over the study period, with an average annual increase of 45,000 people.

The discussion confirms that these trends are not coincidental but are interlinked manifestations of a deliberate strategy. The gradual imposition of restrictions on land, resources, and movement, coupled with enforced economic dependency and soaring unemployment, has made sustainable life increasingly untenable for Palestinians, thereby facilitating their forced displacement and altering the demographic composition of the occupied territories.

CONCLUSIONS & SUGGESTIONS

The study concludes that Israeli policies against Palestinians constitute a systematic, long-term strategy best analyzed as "Creeping Apartheid." The empirical data from 1996–2023 demonstrates that through spatial control, resource deprivation, economic dependency, and the engineering of socio-economic despair, Israel has created the conditions for the forced transfer of the Palestinian population and the denial of their right to self-determination.

A key finding is that this process is advanced not through overt, dramatic actions, but through gradual, legalized, and normalized measures that accumulate into a comprehensive structure of discrimination. Therefore, the Palestinian issue can no longer be framed

solely within the context of political conflict or temporary peace arrangements. It must be recognized as a structural process of apartheid, threatening the future of Palestine through systematic human rights violations, demographic engineering, and gradual colonization.

Consequently, theoretical and practical approaches at national and international levels must directly confront the reality of this creeping apartheid strategy. Solutions based on the “two-state model” or temporary arrangements will remain ineffective unless they fundamentally address and dismantle this underlying structure of incremental domination and displacement.

Key Words: Palestine, Creeping Apartheid, Israel, Spatial Dominance, Trend Analysis, Demographic Change, Forced Displacement.

آپارتاید خزنده؛ روند پژوهی سیاست‌های تبعیض آمیز اسرائیل و تغییر بافت جمعیتی فلسطین (۲۰۲۳-۱۹۹۶)

سیدحسین اطهری^۲ ID

ابوالقاسم شهریار^۳ ID

سیدهاشم منیری^۴ ID

چکیده

برخلاف رویکردهای رسمی که بر «راه حل دو دولت» تأکید دارند، تحلیل‌ها حاکی از آن است که اسرائیل از طریق مجموعه‌ای از اقدامات تدریجی و به ظاهر قانونی، ساختاری آپارتایدی را بر فلسطینیان تحمیل نموده است؛ بر این اساس، هدف پژوهش حاضر واکاوی سیاست‌های اسرائیل در قالب نظریه «آپارتاید خزنده» است و این سؤال مطرح شده است که «آپارتاید خزنده» چگونه در عمل به راهبردی برای تغییر بافت جمعیتی و ایجاد وابستگی ساختاری فلسطینیان به اسرائیل در بازه زمانی ۱۹۹۶-۲۰۲۳ بدل شده است؟ فرضیه پژوهش نیز بدین شرح است که اسرائیل از طریق تسلط فضایی و اعمال وضعیت تبعیض آمیز، شرایط زیست را برای فلسطینیان ناممکن ساخته و موجب خروج جمعیت شده است. روش تحقیق روندپژوهی است و روند متغیرهای جمعیتی، اقتصادی و فضایی در بازه زمانی ۱۹۹۶ الی ۲۰۲۳ بررسی شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که سیاست‌های اسرائیل سبب کاهش شدید جمعیت روستایی، محدود شدن زمین‌های کشاورزی، وابستگی یک‌جانبه‌ی اقتصاد فلسطین به اسرائیل، افزایش چشمگیر نرخ بیکاری و رشد مهاجرت و جمعیت پناهندگان شده است. این روندها بیانگر آن است که اسرائیل از طریق کنترل سرزمین، وابسته‌سازی اقتصادی و تحمیل شرایط زیست نامناسب، زمینه‌ی جابه‌جایی اجباری فلسطینیان و تغییر ترکیب جمعیتی سرزمین‌های اشغالی را فراهم آورده است. همچنین، آپارتاید خزنده نه

۱. این اثر تحت حمایت مادی بنیاد ملی علم ایران (INSF) برگرفته از طرح شماره «۴۰۴۰۴۳۳» انجام شده است.

۲. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

(نویسنده مسئول: athari@um.ac.ir)

۳. پژوهشگر پس‌دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران: ab.shahriari@mail.um.ac.ir

۴. دانش‌آموخته دکتری اندیشه سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران:

seyedhashem.moniri@mail.um.ac.ir

یک وضعیت لحظه‌ای، بلکه فرایندی تدریجی، نهادینه‌شده و قانونی‌سازی شده است که با انکار حق تعیین سرنوشت فلسطینیان و استمرار سلطه ساختاری اسرائیل، آینده‌ی تشکیل دولت مستقل فلسطینی را بیش از پیش با چالش مواجه ساخته است.

کلیدواژه: فلسطین، آپارتاید خرنده، اسرائیل، تسلط فضایی، روندپژوهی.

بیان مسئله

مسئله فلسطین-اسرائیل یکی از طولانی‌ترین و پیچیده‌ترین منازعات سیاسی و انسانی معاصر است که بیش از هفت دهه بر فضای خاورمیانه و روابط بین‌الملل سایه افکنده است. درحالی‌که از دهه ۱۹۹۰ به بعد، مذاکرات صلح و طرح‌های مختلف بین‌المللی بر مبنای ایده «راه‌حل دو دولت» مطرح شده‌اند، روند تحولات نشان داده است که نه‌تنها این راه‌حل تحقق نیافته، بلکه سیاست‌های اسرائیل عملاً شرایطی را رقم زده‌اند که امکان شکل‌گیری یک دولت مستقل فلسطینی را بیش از پیش تضعیف شده است. به بیان دیگر، برخلاف گفتمان رسمی که از «فرایند صلح» سخن می‌گوید، واقعیت‌های عینی در سرزمین‌های اشغالی حکایت از تداوم و تعمیق تبعیض ساختاری دارند.

در این میان، مفهوم «آپارتاید»^۱ که درگذشته عمدتاً برای توصیف نظام تبعیض نژادی در آفریقای جنوبی به کار می‌رفت، در ادبیات سیاسی و حقوقی مرتبط با فلسطین جایگاه ویژه‌ای یافته است. با این حال، آنچه وضعیت فلسطین را متمایز می‌سازد، شکل خاص و تدریجی این تبعیض است؛ وضعیتی که محققان از آن با عنوان «آپارتاید خرنده»^۲ یاد کرده‌اند. این مفهوم بر آن تأکید دارد که نظام تبعیض و سلطه در فلسطین نه به صورت آشکار و دفعی، بلکه از طریق مجموعه‌ای از اقدامات جزئی، تدریجی و به‌ظاهر موجه شکل می‌گیرد؛ اقداماتی که در طول زمان نهادینه می‌شوند و به تدریج یک ساختار آپارتایدی تمام‌عیار را پدید می‌آورند. (Sultany, 2024; Plácido, 2024) فرایندهایی چون گسترش شهرک‌های یهودی‌نشین، مصادره زمین‌های فلسطینیان، محدودیت در تردد و دسترسی به منابع طبیعی، ایجاد زیرساخت‌های مجزا برای یهودیان و فلسطینیان و وابستگی اقتصادی و تجاری یک‌جانبه، نمونه‌هایی از سازوکارهایی هستند که در مجموع، امکان زیست مستقل و توسعه‌ی پایدار فلسطینیان را سلب کرده‌اند. این سیاست‌ها، با توجیهاتی چون «امنیت»، «مدیریت منابع» یا «ضرورت‌های اداری»، در سطح داخلی و بین‌المللی مشروعیت می‌یابند و در نتیجه در ذهنیت عمومی عادی‌سازی می‌شوند. (Zeev, 2022; Wintemute, 2017) به همین دلیل، «آپارتاید خرنده» بیش از آنکه صرفاً یک وضعیت حقوقی باشد، یک فرایند سیاسی-اجتماعی پیچیده است که با گذر زمان آثار آن آشکار می‌شود.

با وجود اهمیت این موضوع، بررسی‌های علمی موجود، چه در ایران و چه در منابع لاتین، اغلب با رویکرد توصیفی و کیفی به مسئله پرداخته‌اند و کمتر تلاش کرده‌اند تا از منظر داده‌محور و روش‌های کمی،

1. Peace process
2. Apartheid
3. Creeping Apartheid

روندهای عینی آپارتاید خرنده را بسنجند. این در حالی است که مطالعه‌ی روندهای جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی طی بازه‌های زمانی طولانی می‌تواند درک دقیق‌تری از ابعاد این فرایند فراهم آورد و زمینه‌ای برای تحلیل واقع‌گرایانه‌تر سیاست‌های اسرائیل و پیامدهای آن ایجاد کند. بر این اساس، پژوهش حاضر تلاش نموده است با استفاده از روند پژوهی واکاوی سیاست‌های اسرائیل در قالب نظریه «آپارتاید خرنده» علیه فلسطینیان راه‌هدف اصلی پژوهش قرار دهد؛ هدف اصلی پژوهش نیز بر این امر استوار است که بررسی نماید چگونه سیاست‌های اسرائیل طی سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۲۳ به تدریج ساختاری تبعیض‌آمیز را در سرزمین‌های اشغالی تثبیت نموده است. جهت دستیابی بدین هدف و از رهگذر تحلیل داده‌های جمعیتی، اقتصادی و فضایی تلاش خواهد شد تا به این پرسش پاسخ داده شود که «آپارتاید خرنده» چگونه در عمل به راهبردی برای تغییر بافت جمعیتی و ایجاد وابستگی ساختاری فلسطینیان به اسرائیل در بازه زمانی ۱۹۹۶-۲۰۲۳ بدل شده است؟ فرضیه پژوهش نیز بدین شرح است که اسرائیل از طریق تسلط فضایی و اعمال وضعیت تبعیض‌آمیز، شرایط زیست را برای فلسطینیان ناممکن ساخته و موجب خروج جمعیت شده است.

مبانی نظری

نظریه «آپارتاید خرنده» اصطلاحی است که برای توصیف یک فرایند تدریجی و نامحسوس شکل‌گیری یا تثبیت یک نظام آپارتاید به کار می‌رود. تأکید این نظریه بر این امر است که یک نظام تبعیضی به صورت ناگهانی و آشکار (مثل آپارتاید رسمی آفریقای جنوبی) ایجاد نمی‌گردد بلکه تغییرات به صورت پله‌پله، جزئی و تدریجی به ساختاری سیاسی بدل می‌گردد؛ به طوری که در هر مرحله، محدودیت‌ها و تفکیک‌ها عادی و پذیرفته می‌شوند و افکار عمومی به آن‌ها خو می‌گیرد؛ (Yiftachel, 2012:18) بنابراین، می‌توان چهار اصل برای این نظریه برشمرد:

- **تدریجی بودن تغییرات:** سیاست‌ها و قوانین تبعیض‌آمیز یک‌باره اجرا نمی‌شوند، بلکه طی سال‌های متمادی استمرار یافته و با ایجاد تغییرات کوچک در طول زمان موجب دستاوردهای بزرگ می‌شود. این روند آهسته باعث می‌شود که مخالفت گسترده و واکنش شدید به وجود نیاید. به بیان دیگر، تبعیض و سلطه از طریق اقدامات جزئی، پیوسته و طولانی مدت اعمال می‌شود. این روند آهسته واکنش‌های شدید اجتماعی و سیاسی را کاهش داده و اجازه می‌دهد محدودیت‌ها در ذهنیت عمومی «عادی» جلوه کنند.
- **مشروع سازی و عادی سازی تبعیض:** جهت عادی‌سازی تبعیض، هر گام جدید با استدلال‌هایی مثل «امنیت»، «مدیریت منابع»، یا «ضرورت‌های اداری» توجیه می‌شوند. این توجیه‌ها، سیاست‌های تبعیض‌آمیز را در نظر افکار عمومی قانونی یا ضروری جلوه می‌دهند. عادی‌سازی تبعیض بر این نکته تأکید دارد که هر اقدام تبعیض‌آمیز از طریق گفتمان‌های امنیتی، بوروکراتیک یا مدیریتی توجیه می‌شود. این توجیه‌ها تبعیض را به یک امر طبیعی، قانونی یا حتی ضروری بدل می‌کنند.
- **تقسیم‌بندی و تسلط فضایی:** آپارتاید خرنده معمولاً با جدا کردن گروه‌ها در مناطق جغرافیایی مختلف و دادن حقوق متفاوت به آن‌ها پیش می‌رود (مانند جداسازی شهرک‌ها، محدودیت‌های تردد، یا تفاوت در خدمات عمومی). تسلط بر فضا عامل کلیدی در این نظریه است. به بیان دیگر، جداسازی جغرافیایی و

حقوقی جمعیت‌ها، کنترل منابع و تکه‌تکه کردن سرزمین از ابزارهای اصلی این فرایندند. کنترل بر فضا، ابزار کلیدی سلطه و ابزار اصلی تحقق آپارتاید خزنده است.

• **ایجاد وابستگی و کنترل غیرمستقیم:** به جای حذف مستقیم یک گروه، سیاست‌ها به شکلی اجرا می‌شوند که آن گروه برای زندگی روزمره و بقا به ساختار سیاسی مقابل وابسته شود، ولی از حقوق برابر محروم بماند. این پایه از آپارتاید خزنده بر این امر تأکید دارد که به جای حذف فیزیکی، شرایطی طراحی می‌شود که گروه تحت سلطه برای بقا و زندگی روزمره به ساختار مسلط وابسته شود؛ درحالی که حقوق برابر همچنان از او دریغ می‌گردد. (Alpher,2016; Yiftachel,2012; Yiftachel,2005)

بر این اساس، نظریه آپارتاید خزنده توضیح می‌دهد که چگونه سیاست‌های به‌ظاهر منفرد (مانند ساخت یک جاده یا تصویب یک قانون امنیتی) در مجموع ساختاری تبعیض‌آمیز طراحی می‌کنند که در آن‌ها تغییرات کوچک، تدریجی و توجیه‌شده در نهایت مانع تحقق حقوق بنیادین یک گروه می‌گردد. به بیان دیگر، آپارتاید خزنده به‌عنوان مکانیزم تدریجی، غیرمستقیم و قانونی‌سازی شده تبعیض مورد استفاده قرار می‌گیرد که نظام سیاسی حقوقی مبتنی بر تفکیک نژادی و کنترل فضایی راه‌دف قرار می‌دهد. پیامدهای آن نیز تثبیت سلطه، انکار حق تعیین سرنوشت و درنهایت انتقال اجباری جمعیت خواهد بود. در مجموع، آپارتاید خزنده اشاره به موقعیتی دارد که شتاب استعماری دچار اختلال شده اما گروه غالب تلاش دارد تا ضمن حفظ برتری سیاسی و نظامی، هزینه کنترل را کاهش دهد. با گذشت زمان، تعداد فزاینده‌ای از چنین شیوه‌هایی برای دفع مبارزه حاشیه‌نشینان یا گروه‌های تحت سلطه ضروری می‌شوند.

پیشینه تحقیق

بررسی پژوهش‌های منتشر شده در پایگاه‌های تحقیقات ایران (نورمگز، ایرانداک و...) حاکی از آن است که پژوهشی در خصوص نظریه آپارتاید خزنده و بررسی مصادیق کاربردی آن از طریق روش کمی به انجام نرسیده است و همین امر ضرورت و اهمیت پژوهش حاضر را نمایان می‌سازد. با این حال، تحقیقاتی وجود دارند که به بررسی نظریه آپارتاید در مسئله فلسطین/اسرائیل پرداخته‌اند که دارای قرابت محتوایی با پژوهش حاضر هستند و مهم‌ترین آن‌ها به اختصار بررسی شده‌اند:

صالحی و وینته میوت (۱۴۰۳) بر این عقیده هستند که عبور از نظریه دو دولت و در نظر گرفتن همزمان نظام حقوق بشردوستانه در کنار نظام حقوقی ضد تبعیض بهتر می‌تواند وضعیت حقوق بشری منازعه اسرائیل و فلسطین را تحلیل کند. به گونه‌ای که شناسایی وضعیت اشغال سرزمینی مطابق حقوق بشردوستانه مانعی برای ضرورت پایان بخشیدن به نظام آپارتاید مبتنی بر تبعیض نژادی و لاجرم اعطای حقوق شهروندی و به خصوص حق بر رأی سیاسی به فلسطینیان گردد.

بیگی میرعزیزی و همکاران (۱۴۰۳) معتقدند که مفهوم حقوقی آپارتاید منطبق بر عملکرد اسرائیل در سرزمین‌های اشغالی فلسطین است و هرچند اشمول کنوانسیون آپارتاید بر اقدامات اسرائیل با چالش‌هایی مواجه است اما در خصوص دیگر مقررات کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو چنین محدودیت‌هایی دیده نمی‌شود.

داوودی‌پور (۱۴۰۳) به بررسی تطبیقی نظریه آپارتاید با وضعیت فلسطین پرداخته و معتقد است که اسرائیل هویت فلسطینیان را از طریق باورها و ارزش‌های تمایز میان یهودیان و اعراب تثبیت نموده است. اقارب‌پرست و زینوند لرستانی (۱۳۹۷) در بررسی خود بدین نتیجه رسیده‌اند که ایدئولوژی نژادپرستی رژیم صهیونیستی بر پایه تحریف آیین یهود و تلاش این رژیم در راستای تسلط بر سایر ملل استوار شده است. شیخ‌الاسلامی و همکاران (۱۳۹۴) چنین نتیجه‌گیری نموده‌اند که اینکه گفتمان آپارتاید در اسرائیل در زمان مفصل‌بندی خود، از هم ارزی و هویت‌سازی از طریق اتکا به دین یهود به عنوان یک ابزار برای دستیابی به مصالح سیاسی خود بهره جست. در حقیقت صهیونیسم، هویت‌های شناور و عناصر رها شده یهودی را با ایجاد مکانیزم‌های قدرت در جهت مشروعیت‌سازی و غیریت آفرینی برای تولید و ایجاد نظام معنایی و هویت در سرزمین‌های اشغالی منسجم کرده است.

در میان پژوهش‌های لاتین نیز توجه اصلی به کاربرد نظریه آپارتاید بوده است:

بارهوش و آمون^۱ (۲۰۲۳) بر اساس وضعیت حمله به مراکز بهداشتی و پزشکی، سیاست‌ها و رویه‌های اسرائیل را به عنوان نوعی «آپارتاید پزشکی» معرفی نموده‌اند که ساکنان فلسطینیان را از تحقق کامل حق سلامت خود محروم می‌کند؛ آیش^۲ (۲۰۲۲) همین موضوع را به صورت موردی در دروه پاندمی کرونا بررسی نموده و بدین نتیجه رسیده است که جمعیت‌های استعمارگر با تضعیف استعمارشدگان، توانایی خود را برای واکسینه کردن خود تضمین می‌نمایند.

فریحا و دباشی^۳ (۲۰۲۳) معتقدند که ساخت دیوار حائل از سوی اسرائیل برای کنترل سرزمین‌های فلسطینی، مصداق بارزی برای آپارتاید اسرائیل است. هر چند این دیوار به صفحه‌ای بدل گشته است که فلسطینیان از طریق نقاشی و شعارنویسی در حال مقاومت در برابر آپارتاید اسرائیل هستند.

ایساک^۴ (۲۰۲۲) به بررسی سوا استفاده اسرائیل از گردشگران پرداخته و بدین نتیجه رسیده است که اسرائیل از مفهوم آپارتاید در حقوق بین‌الملل پیروی می‌کند که شامل اقدامات غیرانسانی انجام شده توسط یک گروه نژادی برای ایجاد و حفظ سلطه بر هر گروه نژادی دیگر و سرکوب سیستماتیک آن‌ها است، اما با اسرائیل با گیج کردن گردشگران و سوءاستفاده از فقدان دانش، بر سیاست آپارتایدی خود سرپوش می‌گذارد.

باکونی^۵ (۲۰۲۲) اسرائیل را مرتکب جنایت آپارتاید علیه مردم فلسطین معرفی نموده است و معتقد است که تقسیم سرزمین فلسطین که رهبری فلسطین به آن تن داده است، سنگ بنای آپارتاید و مشروعیت‌بخشی به جنبش صهیونیستی است.

برغوثی^۶ (۲۰۲۱) در بررسی خود اینچنین نتیجه‌گیری نموده است که جلوه‌های آپارتایدی اسرائیل سبب شده است تا جنبش بایکوت که جنبشی غیر خشونت‌آمیز علیه اسرائیل است و در پی تشویق به تحریم و عدم

1. Barhoush & Amon

2. Ayyash

3. Fraiha & Dabashi

4. Isaac

5. Baconi

6. Barghouti

سرمایه‌گذاری در اسرائیل است، تبدیل به یک تهدید استراتژی برای اسرائیل گردد.

فیشرا^۱ (۲۰۲۰) با بررسی زمینه مقاومت مردم فلسطین در برابر اسرائیل بدین نتیجه رسیده است که گسترش قیاس آپارتاید در خصوص رفتارهای اسرائیل نشان می‌دهد که اشکال غیر خشونت‌آمیز مقاومت فلسطینیان، از دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ وجود داشته‌اند و کاربرد آپارتاید به عنوان یک سلاح قدرتمند فلسطینی عمل می‌کند، زمانی که برای توصیف سیاست و اقدامات اسرائیل در عرصه بین‌المللی استفاده می‌شود.

مارشال^۲ (۱۹۹۵) یکی از اولین تحلیل‌ها در خصوص کاربرد آپارتاید در مورد سیاست‌های اسرائیل را ارائه داده بود بر این عقیده است که چنین تغییر الگویی پتانسیل کمک به آغاز فرایندی را دارد که در نهایت می‌تواند «هدف ظاهراً ثابت» حمایت بی‌قید و شرط ایالات متحده از اسرائیل را مورد انتقاد قرار دهد. همچنین کاربرد این اصطلاح روشنفکران عرب فلسطینی را به کنار گذاشتن ناسیونالیسم عربی عنوان مبنای مبارزه آزادی‌بخش ترغیب می‌نماید.

مطالعات متعددی نیز به بررسی تطبیقی سیاست‌های مبتنی بر آپارتاید در آفریقای جنوبی و اسرائیل پرداخته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

Khalili,2025; Handmaker,2020; Mikel Arieli,2019; Zureik,2019; Snounu,2019; Qutami,2019; Agbaria,2018; Wintemute,2017; Qafisheh,2016; Di Stefano & Henaway,2014; Bakan & Abu-Laban,2010; Zreik,2004; Glaser,2003; Rezaei,2002; Bishara

در عین حال تشریح وضعیت مسئله فلسطین بر اساس نظریه آپارتاید خزنده در منابع لاتین، هر چند به طور اندک و به صورت توصیفی، مورد توجه قرار گرفته است:

یافتاچل^۳ (۲۰۰۵) در بررسی خود چنین شرح داده است که اسرائیل با حفظ کنترل بر مرزها، منابع و تحرکات فلسطینی‌ها، در عمل حاکمیت واقعی فلسطین را محدود کرد و یک ساختار جداسازی فضایی، حقوقی و اقتصادی به وجود آورده که به شکل‌گیری آپارتاید خزنده منتهی شده است.

یافتاچل (۲۰۱۲) از طریق ارتقاء پژوهش پیشین خود، استدلال نموده است که نظام سیاسی اسرائیل در قبال فلسطینی‌ها را نمی‌توان صرفاً یک پروژه استعمارگرانه یا صرفاً یک اتنوکراسی دانست، بلکه ترکیبی از هر دو است که وضعیت اسرائیل/فلسطین در یک منطقه خاکستری بین استعمار و اتنوکراسی قرار داده است که نه به صلح منجر می‌شود و نه به برابری، بلکه به نوعی جداسازی نهادینه‌شده و پایدار منتهی می‌گردد که همان آپارتاید خزنده است.

آلفر^۴ (۲۰۱۶) ضمن بیان این نکته که ایده دو دولتی تبدیل به باوری خوش‌بینانه و غیرقابل تحقق تبدیل شده است، سیاست اصلی اسرائیل را آپارتاید خزنده معرفی نموده است.

1. Fischer
2. Marshall
3. Yiftachel
4. Alpher

بر این اساس و بررسی پیشینه بررسی شده، تاکنون در ایران مطالعه‌ای منسجم و نظام‌مند درباره نظریه آپارتاید خرنده در رابطه با مسئله فلسطین- اسرائیل، به‌ویژه با بهره‌گیری از روش کمی و داده‌محور انجام نشده است. بیشتر تحقیقات موجود، چه در منابع فارسی و چه لاتین، عمدتاً با رویکرد توصیفی و کیفی به بررسی مفهوم آپارتاید یا مقایسه آن با وضعیت آفریقای جنوبی پرداخته‌اند و کمتر به سنجش عینی مصادیق و روندهای این پدیده پرداخته‌اند.

از سوی دیگر، با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از پژوهش‌های گذشته تنها به نظریه آپارتاید پرداخته‌اند، تمرکز بر مفهوم «آپارتاید خرنده» که در آثار محققانی چون بیفتاچل و آلفر مطرح شده، می‌تواند افق تازه‌ای در تحلیل وضعیت فلسطین-اسرائیل بگشاید. این نظریه با تأکید بر فرایند تدریجی و نهادینه‌شدن تبعیض، امکان فهم عمیق‌تری از سازوکارهای قدرت، سیاست‌های سرزمینی و شیوه‌های کنترل اجتماعی-اقتصادی اسرائیل بر فلسطینیان فراهم می‌آورد و به‌همین دلیل به عنوان مبنای نظری پژوهش انتخاب شده است.

روش‌شناسی تحقیق

جهت بررسی اهداف پژوهش و سنجش بروز و ظهور آپارتاید خرنده اسرائیل، از روش روندپژوهی^۱ استفاده شده است. به بیان دیگر، جهت بررسی سیاست‌های منبعث از آپارتاید خرنده، روند تغییرات صورت گرفته در متغیرهای جمعیتی، اقتصادی و فضایی در بازه زمانی ۱۹۹۶ الی ۲۰۲۳ از طریق روند پژوهی مورد تحلیل قرار خواهد گرفت. روندپژوهی به معنی بررسی یک متغیر در مقاطع زمانی مشخص و یکسان است. روند، الگوی قابل تشخیص تغییرات یک پدیده است که نحوه تغییرات آن را در یک بازه زمانی مشخص به تصویر می‌کشد. (He & Zhao, 2025; Su et al, 2022)

بر این اساس، تحلیل روند مبتنی بر داده است و برای بررسی و شناسایی الگوها و روندهای مختلف در داده‌ها مرتبط با یک موضوع استفاده می‌شود. هدف اصلی تحلیل روند، شناسایی تغییرات و حرکت‌های داده‌ها در طول یک بازه زمانی است تا مشخص شود چه تغییراتی در روند موضوع مورد بررسی حادث شده است. (Bejan et al, 2022; Behera & Mohan Nayak, 2021)

متغیرهای بررسی شده و منابع استخراج آن‌ها به شرح ذیل است:

نسبت جمعیت روستانشین: جمعیت روستایی به افرادی اطلاق می‌شود که در مناطق روستایی زندگی می‌کنند. این نرخ به صورت تفاوت بین کل جمعیت و جمعیت شهری محاسبه می‌شود. (worldbank, 2025)

نرخ رشد جمعیت در مناطق روستانشین: میزان افزایش جمعیت در مناطق روستانشین نسبت به جمعیت روستانشین در سال قبل (worldbank, 2025).

شاخص نسبت زمین‌های کشاورزی: نسبت مساحت زمین‌های قابل کشت به کل مساحت یک کشور اشاره دارد. این شاخص می‌تواند برای ارزیابی پتانسیل کشاورزی، میزان توسعه کشاورزی و همچنین برنامه‌ریزی‌های مرتبط با این حوزه مورد استفاده قرار گیرد. (worldbank, 2025)

نسبت زمین‌های زراعی دائمی: زمین‌هایی هستند که در آن‌ها محصولاتی کشت می‌شوند که برای مدت طولانی زمین را اشغال می‌کنند و پس از هر برداشت نیازی به کاشت مجدد ندارند (بوته‌های گلدار، درختان میوه و...). این شاخص زمین‌های زیر درختانی که برای چوب یا الوار کاشته می‌شوند را شامل نمی‌شود. (worldbank,2025)

زمین زیر کشت غلات: زمین زیر کشت غلات به وسعت (به هکتار) زمینی که برداشت از آن صورت می‌گیرد، اشاره دارد؛ اگرچه برخی کشورها فقط مساحت کاشته شده یا کشت شده را گزارش می‌دهند. غلات شامل گندم، برنج، ذرت، جو، ارزن، گندم سیاه و غلات مخلوط است. (worldbank,2025)

شاخص نسبت زمین‌های زراعی: شامل مساحت (به هکتار) تمام زمین‌هایی می‌شود که به عنوان زمین‌های تحت کشت موقت، مراتع موقت برای چمن‌زنی یا مرتع، زمین‌های تحت کشت باغ‌های بازاری یا آشپزخانه‌ای و زمین‌هایی که به طور موقت آیش هستند، تعریف شده‌اند. زمین‌هایی که در نتیجه کشت نوبتی رها شده‌اند، مستثنی هستند. (worldbank,2025)

شاخص تولید محصولات کشاورزی: تولید کشاورزی را برای هر سال نسبت به دوره پایه ۲۰۱۴-۲۰۱۶ نشان می‌دهد. این شاخص شامل همه محصولات کشاورزی به جز محصولات علوفه‌ای است. (worldbank,2025)

شاخص تولید محصولات دامی: شامل گوشت و شیر از همه منابع، محصولات لبنی مانند پنیر و تخم مرغ، عسل، ابریشم خام، پشم و پوست و چرم است که برای هر سال نسبت به دوره پایه ۲۰۱۴-۲۰۱۶ محاسبه می‌گردد. (worldbank,2025)

سطح مبادلات تجاری: مبادلات تجاری بر اساس دو شاخص بررسی می‌گردد: ارزش مبادلات تجاری که نشان دهنده قیمت نهایی مبادلات تجاری دو کشور در یک سال است؛ و حجم مبادلات تجاری که نشان دهنده نسبت مشارکت دو کشور در سبب صادرات و واردات در یک سال است. (Oec,2025)

نرخ بیکاری با سطح تحصیلات عالی: نسبت افراد تحصیل کرده که بیکار هستند. آموزش عالی شامل آموزش عالی کوتاه مدت، مدرک لیسانس یا سطح تحصیلات معادل، مدرک کارشناسی ارشد یا سطح تحصیلات معادل، یا مدرک دکترا یا سطح تحصیلات معادل طبق طبقه‌بندی استاندارد بین‌المللی آموزش بررسی می‌گردد. (worldbank,2025)

نرخ بیکاری جوانان: بیکاری جوانان به سهم نیروی کار ۱۵ تا ۲۴ ساله بدون شغل اما آماده به کار و جویای کار اشاره دارد. (worldbank,2025)

نرخ بیکاری کل: نسبت افراد بدون شغل به کل جمعیت در سن کار، به عنوان نرخ بیکاری شناخته می‌شود. این نسبت معمولاً به صورت درصد بیان می‌شود و نشان دهنده درصد افرادی است که در سن کار (معمولاً ۱۵ سال و بالاتر) هستند و در حال حاضر شغلی ندارند. (worldbank,2025)

نرخ مهاجرت خالص: اختلاف بین تعداد افرادی که وارد یک کشور می‌شوند و تعداد افرادی که از آن کشور خارج می‌شوند؛ به عبارت دیگر، این شاخص نشان دهنده خالص تعداد مهاجران (ورودی‌ها منهای خروجی‌ها) در یک دوره زمانی مشخص است. نرخ خالص مهاجرت می‌تواند مثبت یا منفی باشد؛ مثبت به معنای ورود مهاجران بیشتر از خروج آن‌ها و منفی به معنای خروج بیشتر از ورود است. (worldbank,2025)

جمعیت پناهندگان: افرادی که به دلیل تهدیدات جدی که مقامات کشورشان نمی‌توانند یا نمی‌خواهند از آن‌ها محافظت کنند، از محل سکونت خود خارج شده و در کمپ یا اقامتگاه‌های تحت نظارت سازمان ملل زندگی می‌کنند. پناهندگان فلسطینی افرادی هستند که محل اقامت آن‌ها فلسطین بوده و در نتیجه درگیری با اسرائیل خانه‌ها و وسایل امرار معاش خود را از دست داده‌اند. (worldbank,2025)

بر این اساس، در بخش یافته‌ها روند سیزده متغیر بر اساس اطلاعات منتشر شده از سوی بانک جهانی^۱ مورد تحلیل قرار خواهد گرفت و یک متغیر (مبادلات تجاری) بر اساس اصلاحات رصدخانه پیچیدگی^۲.

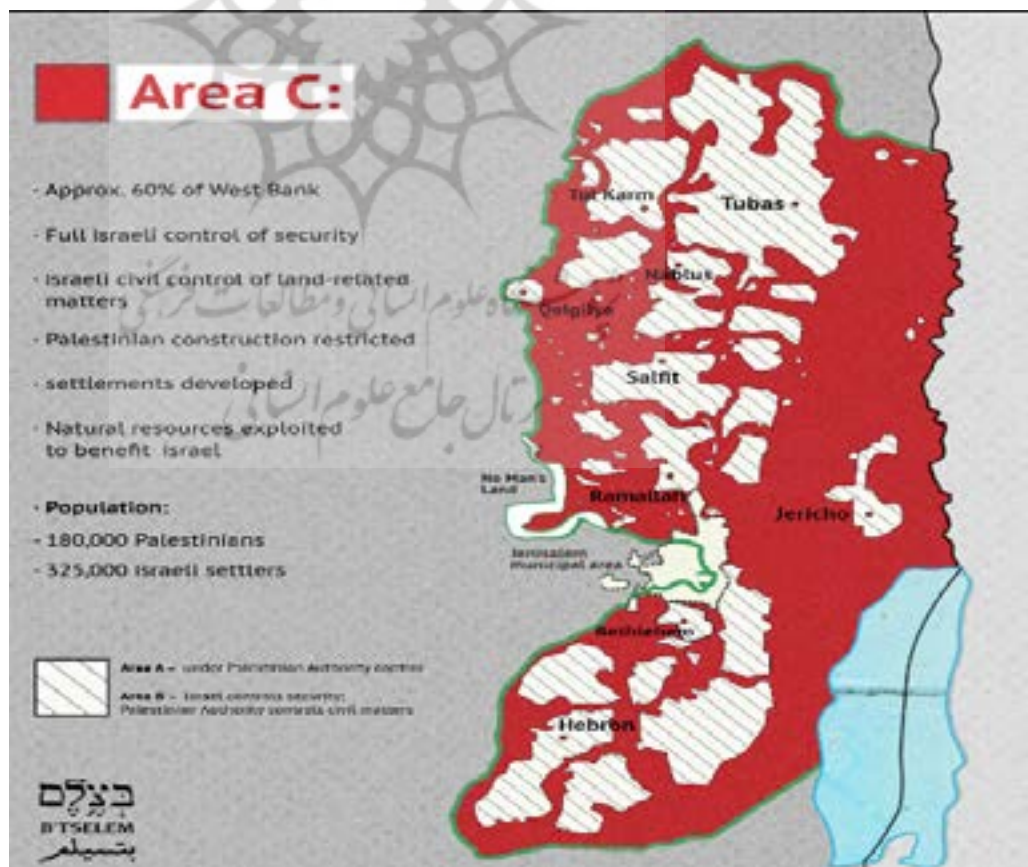
یافته‌ها

بر اساس مبانی نظری، اقدامات اسرائیل در راستای آپارتاید خزنده به سه قسمت تقسیم شده است که روندهایک تحلیل شده است.

الف) تسلط بر سرزمین و آپارتاید خزنده

بر اساس قرارداد اسلو، کرانه باختری به سه قسمت تقسیم گردید:

تصویر (۱): تقسیم‌بندی کرانه باختری بر اساس قرارداد اسلو

Reference: btselem.org

1. <https://wits.worldbank.org>

2. <https://oec.world>

منطقه A شامل مناطق شهری فلسطینی با ۱۸ درصد از وسعت کرانه باختری و تحت کنترل کامل تشکیلات خودگردان فلسطین

منطقه B شامل مناطق روستایی فلسطین با ۲۲ درصد از وسعت کرانه باختری و کنترل امنیتی مشترک اسرائیل و فلسطین

منطقه C شامل ۶۰ درصد از وسعت کرانه باختری و صرف کنترل نظامی و مدیریت زمین توسط اسرائیل.

بر اساس این تقسیم بندی سه ویژگی ممتاز در اختیار اسرائیل قرار گرفته است:

۱. منابع طبیعی به ویژه آب عمدتاً در منطقه C قرار دارد

۲. هیچ دسترسی به مرزهای اردن برای دولت خودگردان وجود ندارد

۳. مناطق AB محصور در منطقه C هستند و اسرائیل کنترل نظامی بر آنها دارد.

برای اعمال راهبرد آپارتاید خزنده، تسلط جغرافیایی حیاتی است زیرا آپارتاید خزننده به شدت به سیاست‌ها و رویه‌های فضایی متکی است که مستلزم طیف وسیعی از سیاست‌ها و مقررات نامتوازن در مورد اسکان، زمین، توسعه و تعیین مرز است. تسلط بر سرزمین و محدودیت دسترسی به منابع طبیعی به ویژه آب سبب شده تا منطقه روستانشین نیز عملاً در اختیار اسرائیل قرار گیرد و از طریق ایجاد محدودیت برای دسترسی به آب و سیاست‌های سخت‌گیرانه برای رفت و آمد، نسبت به کاهش جمعیت مناطق روستایی کرانه باختری اقدام نماید.

نمودار (۱): درصد جمعیت روستانشین در کرانه باختری

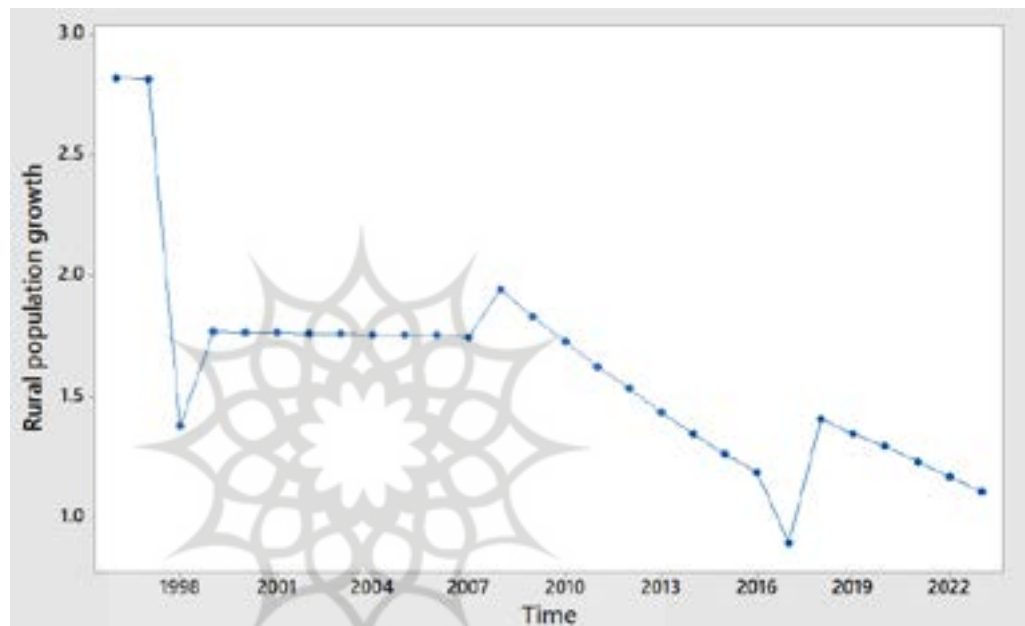

Reference: data.worldbank.org

بر اساس اطلاعات بانک جهانی (data.worldbank, 2025) درصد جمعیت روستانشین در کرانه باختری دارای روند کاملاً نزولی بوده و طی بازه زمانی ۱۹۹۶ الی ۲۰۲۳ از حدود ۳۰ درصد به ۲۲ درصد کاهش یافته است. همان‌طور که اشاره گردید، این کاهش جمعیت در اثر تسلط امنیتی اسرائیل بر مناطق روستایی در

کرانه باختری و ایجاد محدودیت در رفتار و آمد به همراه ایجاد محدودیت در دسترسی به آب بوده است. علاوه بر این، آپارتاید خزنده اسرائیل در منطقه روستانشین کرانه باختری را می‌توان در نرخ رشد جمعیت این مناطق نیز می‌توان مشاهده نمود. (نمودار ۲)

نمودار (۲): نرخ رشد جمعیت در مناطق روستانشین کرانه باختری

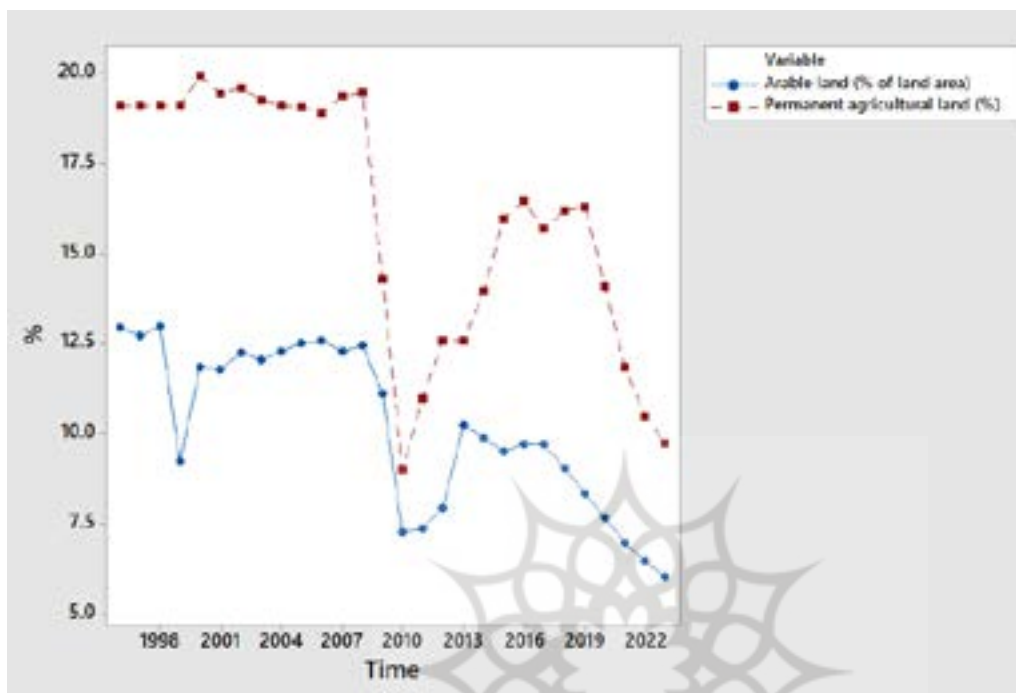

Reference: data.worldbank.org

اعمال محدودیت برای شهروندان فلسطینی در مناطق روستانشین، به کاهش شدید نرخ رشد آن‌ها نیز منتهی شده است به طوری که نرخ رشد در بازه زمانی ۱۹۹۶ الی ۲۰۲۳ از حدود ۳ درصد به حدود ۱ درصد کاهش یافته است که همین امر نیز به کاهش شدید جمعیت در این مناطق دامن زده است. (data.worldbank,2025)

علاوه بر کاهش جمعیت، اعمال خشونت غیرمستقیم از طریق ایست و بازرسی‌های بدون اعلام و اقداماتی در جهت محدودیت دسترسی به سرزمین به دلایل امنیتی، عارضه دیگری را برای فلسطینیان وارد نموده است: کاهش زمین کشاورزی. (نمودار ۳)

بر اساس اطلاعات بانک جهانی در این خصوص (data.worldbank,2025) درصد زمین‌های کشاورزی به کل سرزمین شاخصی است که میزان زمین‌هایی که به طور دائم یا مقطعی برای کشاورزی استفاده می‌شوند را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در نمودار مشخص است، این درصد در کرانه باختری روند نزولی شدید را طی نموده است که بهترین مصداق آن این امر است که بالاترین درصد متعلق به سال ۱۹۹۶ و پایین درصد متعلق به سال ۲۰۲۳ است که تأیید می‌نماید روندی نزولی در بازه زمانی مورد بررسی در خصوص نسبت زمین‌های کشاورزی وجود داشته است؛ در سال ۲۰۲۳ نسبت زمین کشاورزی ۵۴ درصد کمتر از سال ۱۹۹۶ بوده است.

نمودار (۳): مساحت زمین کشاورزی در کرانه باختری

Reference: data.worldbank.org

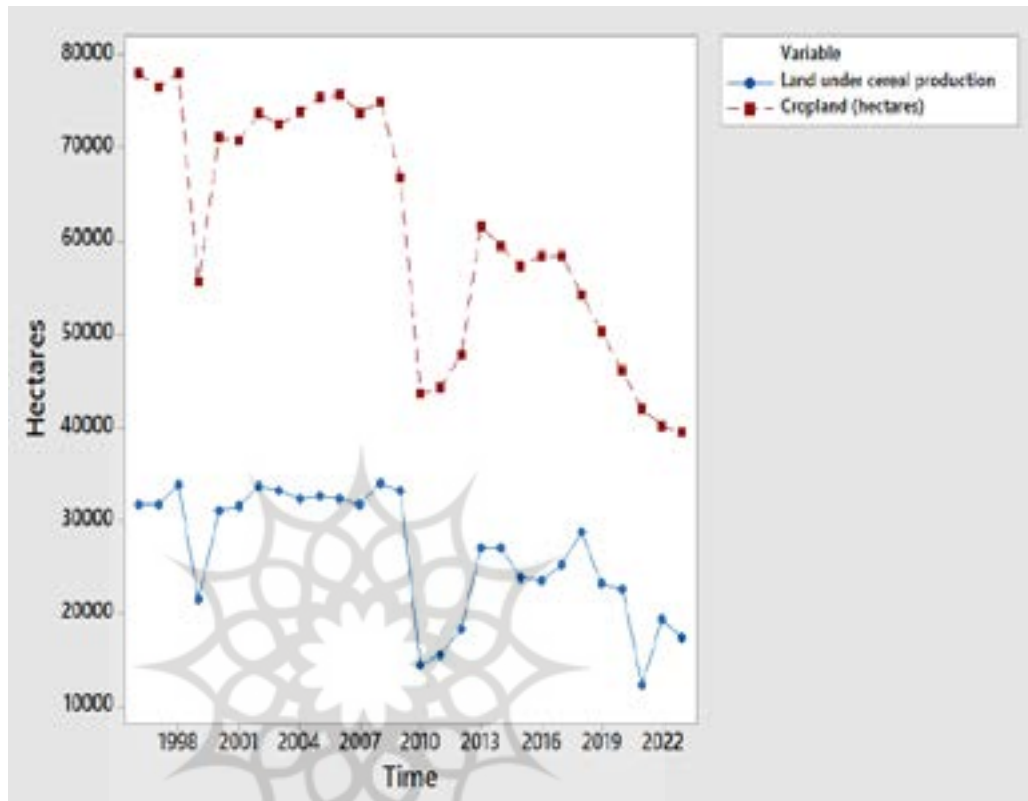
شاخص زمین‌های کشاورزی دائمی که نشان‌دهنده زمین‌هایی است که به‌طور دائمی برای کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرند نیز حاکی از آن است که روند نزولی در این شاخص وجود داشته بطوریکه در سال ۲۰۲۳ این نسبت بالغ بر ۵۰ درصد کمتر از سال ۱۹۹۶ بوده است. به بیان دیگر، در بازه زمانی مورد بررسی بالغ بر ۵۰ درصد از زمین‌های کشاورزی دائمی در کرانه باختری توسط اسرائیل با دستاویزهای امنیتی و یا ایجاد محدودیت برای دسترسی به آب از دست رفته است. (data.worldbank, 2025)

دو شاخص دیگر نیز تأیید کننده آپارتاید خزنده اسرائیل هستند. (نمودار ۴)

دو شاخص زمین زیر کشت غلات (هکتار) و وسعت زمینهای زراعی (هکتار) به وضوح محدودیت‌های اعمال شده اسرائیل را نمایان می‌سازند به طوری که علاوه بر وجود روند نزولی در هر دو شاخص، فرایند پیوسته آپارتاید خزنده را به نمایش گذارده اند: در بازه زمانی ۱۹۹۶ الی ۲۰۲۳ وسعت زمین‌های زراعی ۴۹ درصد و زمین زیر کشت غلات ۴۵ درصد کاهش یافته است. به بیان دیگر، در بازه زمانی بررسی شده، هر دو شاخص حدود نیمی از وسعت خود را از دست داده و فاقد کاربری شده اند. (data.worldbank, 2025)

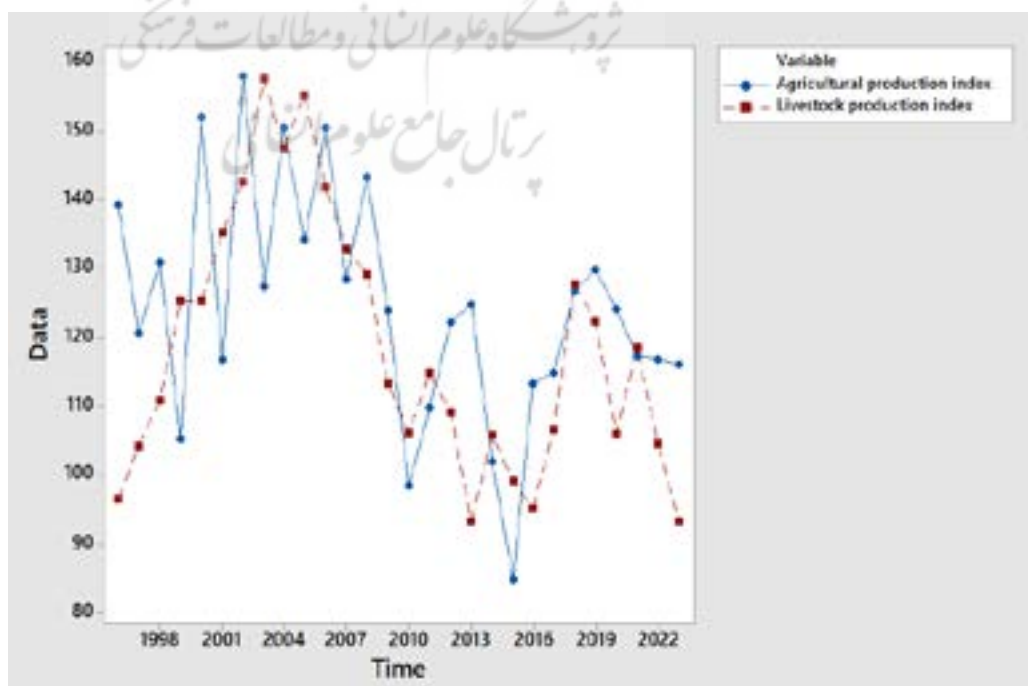
کاهش جمعیت در مناطق روستانشین کرانه باختری به همراه محدودسازی زمین کشاورزی، زمینه سیاست دیگری در مجموعه راهبردی آپارتاید خزنده شده است: کاهش تولید محصولات کشاورزی و دامی. (نمودار ۵) شاخص تولید محصولات کشاورزی و دامی که بر اساس معیار میزان تولید در سال ۲۰۱۵ مورد سنجش قرار گرفته است به وضوح نشان می‌دهند که به همراه کاهش جمعیت در مناطق روستانشین کرانه باختری، میزان تولید محصولات کشاورزی و دامی نیز دچار افول شده است. نبود دسترسی به منابع طبیعی به همراه

نمودار (۴): مساحت زمین زراعی در کرانه باختری

Reference: data.worldbank.org

نمودار (۵): روند تولید محصولات کشاورزی و دامی در کرانه باختری

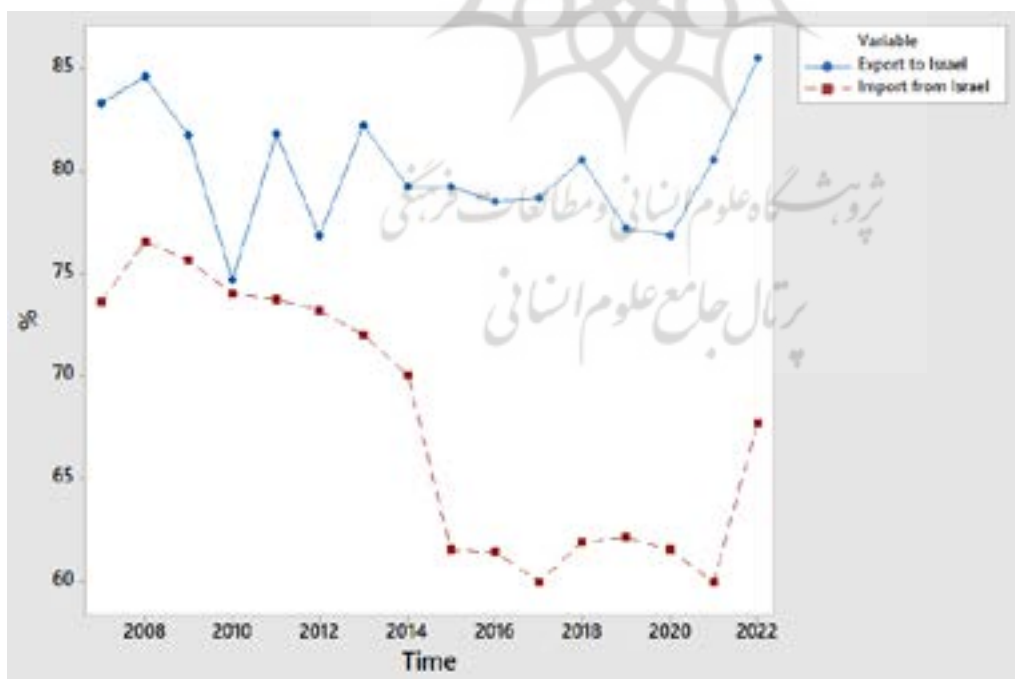
Reference: data.worldbank.org

کاهش جمعیت که به مثابه کاهش نیروی کار در این مناطق بوده است سبب شده تا تولید محصولات دامی که در سال ۲۰۰۳ بالغ بر دو برابر سال ۱۹۹۶ بوده از سال ۲۰۰۵ دچار نزول گردد و با فراز و فرودهای متعدد و البته همواره نزولی نسبت به سال ۲۰۰۳، در پایان بازه زمانی مورد بررسی به سطحی کمتر از سال ۱۹۹۶ نزول نموده و دارای رشد منفی چهار درصد گردد. همین روند در خصوص تولید محصولات کشاورزی نیز قابل رؤیت است به طوری که شاخص تولید محصولات کشاورزی نیز دارای روندی نزولی بوده است و در سال ۲۰۲۳ دچار نزول ۱۷ درصدی نسبت به سال ۱۹۹۶ شده است. (data.worldbank, 2025) به بیان دیگر، اعمال سیاست‌های آپارتاید خزنده در خصوص جمعیت و زمین‌های کشاورزی سبب شده تا توانایی تولید مختل گردد و هرچند جمعیت شهروندان فلسطینی افزایش داشته است، لیکن میزان تولید محصولات کشاورزی و دامی کاهش یافته است و دولت خودگردان فلسطین به واردات بیش از گذشته وابسته شده است. وضعیت تشریح شده زمینه اعمال اصل دیگری از آپارتاید خزنده فراهم نموده است: وابستگی به اسرائیل.

ب) ایجاد وابستگی و کنترل غیرمستقیم

به موازات اعمال سیاست‌هایی جهت کاهش توان تولیدی دولت خودگردان، مسیر وابستگی تجاری نیز اجرا شده است. (نمودار ۶)

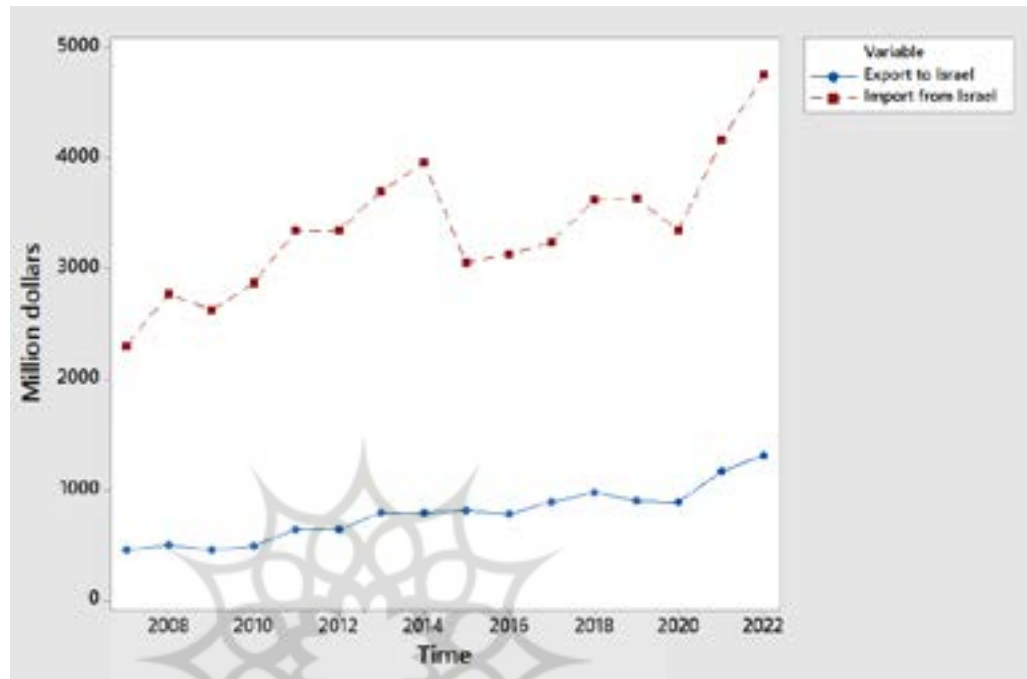
نمودار (۶): روند حجم مبادلات تجاری فلسطین و اسرائیل

Reference: Oec.world

همان گونه که مشخص است، در بازه زمانی بررسی شده حداقل ۷۵ درصد از صادرات فلسطین صرفاً به اسرائیل بوده است و در مقابل نیز حداقل ۶۰ درصد از واردات نیز از اسرائیل تامین شده است؛ بنابراین

نمودار (۷): روند ارزش مبادلات تجاری فلسطین و اسرائیل

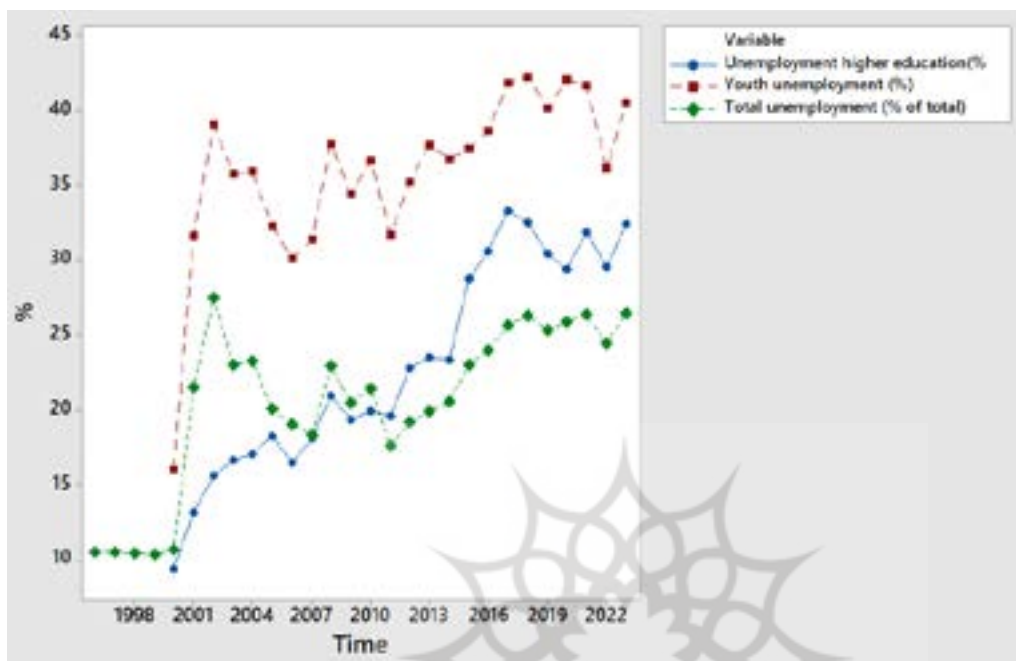
Reference: Oec.world

اسرائیل به طور مطلق دارای رتبه اول در مبادلات تجاری با فلسطین است (Oec, 2025). بایست توجه داشت که به دلیل صادرات مواد خام به اسرائیل و واردات انرژی و غلات، حجم مبادلات به معنی برتری ارزشی نیست. (نمودار ۷)

روند ارزش مبادلات این نکته را روشن می‌سازد که ارزش واردات از اسرائیل بسیار بیشتر از صادرات به اسرائیل است و به همین دلیل نیز همواره تراز تجاری به نفع اسرائیل بوده است (Oec, 2025). به بیان دیگر، دولت خودگردان همواره دارای بدهی به اسرائیل است و عمل امکان پرداخت این بدهی را نیز ندارد. چنین شرایطی ابزاری در اختیار اسرائیل است تا نسبت به افزایش فشار در خصوص تامین انرژی و سایر محصولات مورد نیاز دولت خودگردان اقدام نماید.

در خصوص مبادلات دولت خودگردان بایست این نکته را در نظر داشت که به دلیل قرار گرفتن تنها مرز دولت خودگردان فلسطین (اردن) در منطقه تحت کنترل کامل اسرائیل، عملاً دولت خودگردان صرفاً در مرزهای اسرائیل محصور شده است و مبادلات با سایر کشورها نیز مشروط به موافقت اسرائیل است. به بیان دیگر، تسلط فضایی اسرائیل سبب شده است تا وابستگی صرف برای مبادلات تجاری حادث شود و دولت خودگردان به دلیل قرار گرفتن در حصار سرزمینی، به طور کامل تحت کنترل اسرائیل قرار گرفته است؛ بنابراین، علاوه بر وابستگی شدید به مبادلات تجاری با اسرائیل، ارتباط دولت خودگردان فلسطین با سایر جهان نیز منوط به موافقت اسرائیل است و از این طریق یکی دیگر از اصول آپارتاید خزنده اجرایی شده است. وابستگی تشریح شده و ایجاد محدودیت برای تولید و صادرات، موجب بیکاری فزاینده در میان فلسطینیان

نمودار (۸): روند شاخص های بیکاری در فلسطین

Reference: data.worldbank.org

شده است که عاملی برای ایجاد نارضایتی در میان فلسطینیان محسوب می‌گردد و سیاستی در استراتژی آپارتاید خزنده است. (نمودار ۸)

سه شاخص برای سنجش وضعیت بیکاری در فلسطین انتخاب شده است که روندها سه شاخص روند سعودی بیکاری را تأیید نموده اند: (data.worldbank, 2025)

بیکاری در میان افراد تحصیل کرده از کمتر از ۱۰ درصد به بیش از ۳۰ درصد در بازه زمانی بررسی شده رسیده است؛ روند این شاخص کاملاً صعودی بوده و سبب شده تا در سال ۲۰۲۳ نسبت به ۱۹۹۶، رشد آن به ۲۴۷ درصد برسد؛ به بیان دیگر، بیکاری در میان افراد تحصیل کرده بالغ بر دو و نیم برابر شده است.

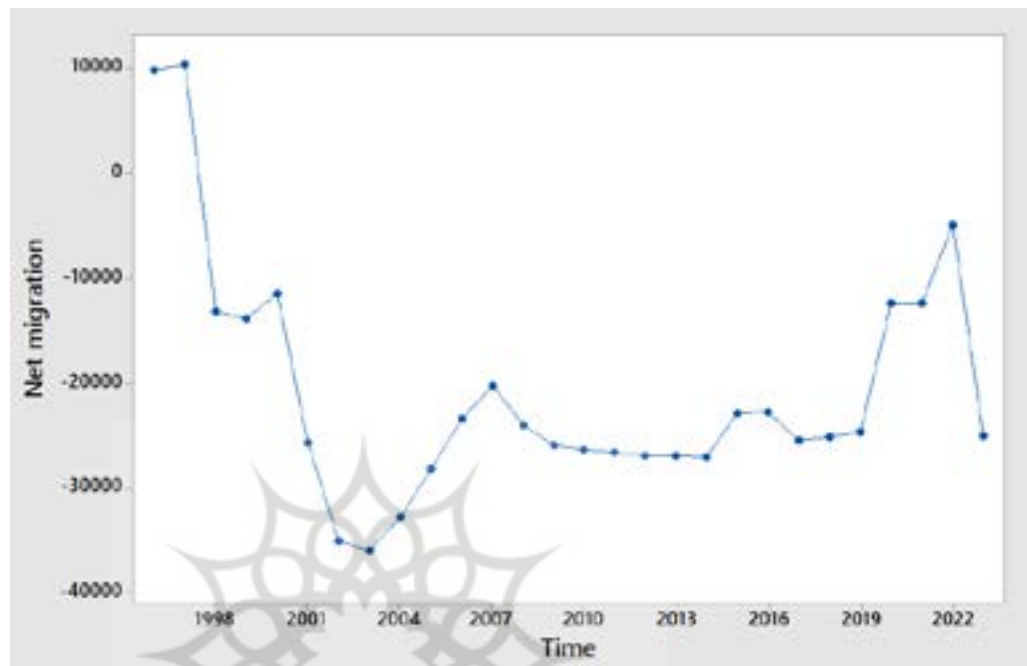
شاخص بیکاری در میان جوانان که به میزان بیکاری در میان جوانان (۱۵ الی ۲۴ سال) اشاره دارد نیز دارای روند صعودی بوده و افزایش زیادی داشته است، به طوری که نسبت رشد آن به ۱۵۲ درصد رسیده است.

به بیان دیگر، در بازه زمانی مورد بررسی، بیکاری در میان جوانان فلسطینی یک و نیم برابر شده است. شاخص بیکاری کل که نشان دهنده وضعیت کل بیکاری در جمعیت فعال فلسطین است نیز دارای روند سعودی بوده از ۱۰/۵ درصد در سال ۱۹۹۶ به ۲۶/۴ درصد در ۲۰۲۳ رسیده است که نشان دهنده رشد ۱۵۱ درصدی است و تأیید کننده افزایش چشم‌گیر داشته است.

پ) خروج جمعیت

همانطور که در بخش مقدمه و مبانی نظری تشریح گردید، انتقال جمعیت از سرزمین، هدف نهایی در استراتژی آپارتاید خزنده است که این هدف از طریق ایجاد محدودیت و عادی سازی تبعیض پیگیری می‌گردد.

نمودار (۹): روند نرخ مهاجرت از فلسطین

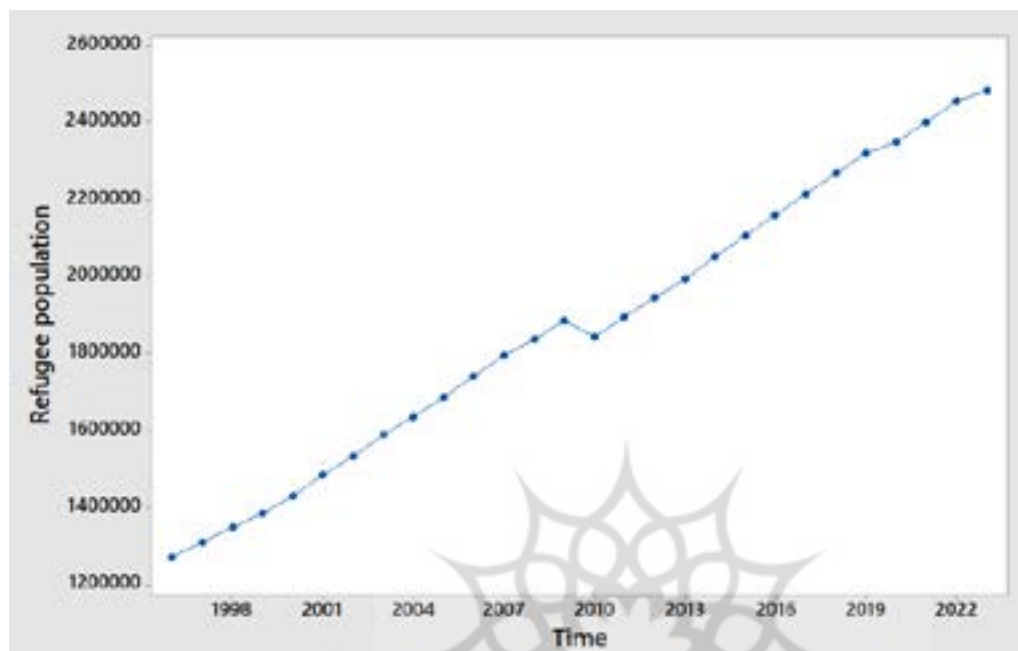
Reference: data.worldbank.org

اسرائیل از طریق تسلط فضایی و ایجاد محدودیت‌های متعدد که تشریح گردیدند، امکان زیست برای فلسطینیان را نابود نموده و از این طریق در صدد کاهش جمعیت و سهولت تسلط بر سرزمین بوده است. نتیجه روندهای بررسی شده، تأثیرگذاری بر روی دو شاخص بوده است: نرخ مهاجرت و جمعیت پناهنده. (نمودار ۹)

بر اساس اطلاعات بانک جهانی (data.worldbank, 2025)، نرخ مهاجرت مثبت که به معنی ورود فلسطینیان به سرزمین‌های تحت اختیار دولت خودگردان فلسطین است، صرفاً در دو سال اول تاسیس دولت خودگردان وجود داشته است و پس از آن روند نرخ مهاجرت همواره منفی بوده است که به معنی خروج جمعیت به طور رسمی از فلسطین می‌باشد. روند نرخ مهاجرت حاکی از آن است که در بازه زمانی ۱۹۹۶ الی ۲۰۲۳ بالغ بر ۵۸۰ هزار خروج قطعی و بدون بازگشت از فلسطین به ثبت رسیده که این بدین معنی است سالانه بیش از ۲۰ هزار نفر در اثر افزایش تبعیض اعمال شده از سوی اسرائیل و از بین رفتن شرایط زندگی، کرانه باختری را برای همیشه ترک نموده اند. (نمودار ۱۰)

مصدق بارز برای استراتژی آپارتاید خرنده اسرائیل، میزان پناهندگان فلسطینی است. همان گونه که در روند طی شده مشخص است، جمعیت پناهندگان به طور کامل افزایشی بوده است در نتیجه اقدامات اسرائیل و ایجاد محدودیت‌های بررسی شده، به طور میانگین سالانه بالغ بر ۴۵ هزار نفر بر تعداد پناهندگان فلسطینی افزوده شده و سبب شده تا در سال ۲۰۲۳ نسبت به سال ۱۹۹۶، شاخص جمعیت پناهندگان دارای ضریب رشد ۹۵ درصدی گردد. به بیان دیگر، در بازه زمانی مورد بررسی نه تنها پناهندگان فلسطینی

نمودار (۱۰): روند جمعیت پناهندگان در فلسطین

Reference: data.worldbank.org

کاهش نیافته است، بلکه در اثر سیاست‌های منبعث از آپارتاید خزنده، جمعیت پناهندگان دو برابر شده است. (data.worldbank, 2025)

در مجموع و از طریق بررسی روند متغیرهای مختلف این مشخص گردید که سیاست‌ها و رویه‌های استراتژی آپارتاید خزنده موفق شده است از طریق اعمال وضعیت تبعیض آمیز زمینه‌های انتقال اجباری جمعیت فلسطین از سرزمین خود را فراهم سازد. اسرائیل نه تنها حق پناهندگان و آوارگان فلسطینی برای بازگشت را انکار نموده است، بلکه مجموعه‌ای از سیاست‌های تبعیض آمیزی را اعمال نموده که به جریان انتقال جمعیت شهروندان فلسطینی (با خارج از فلسطین و یا به اردوگاه‌های پناهندگان) سرعت بخشیده است. هدف آپارتاید خزنده تداوم کنترل غیرقانونی بر فلسطینیان و سرزمین آن‌ها و در عین حال تغییر ترکیب جمعیتی این سرزمین است. آپارتاید خزنده از طریق تحمیل عامدانه شرایط نامناسب زندگی که به منظور نابودی فیزیکی مردم فلسطین طراحی شده است، تصاحب زمین و املاک متعلق به مردم فلسطین، کنترل کاربری زمین برای محدود کردن توسعه فلسطین و بهره‌برداری سیستماتیک از منابع طبیعی فلسطین و در نهایت تقسیم جمعیت موجود در امتداد خطوط نژادی از طریق ایجاد جوامع فلسطینی جدا، تکه تکه و منزوی، حفظ سلطه بر مردم فلسطین راه‌هدف گذاری نموده است.

همچنان که در بخش نظری تشریح گردید، روندهای بررسی شده تحت عنوان «آپارتاید خزنده» در زمینه روند تعارضات اسرائیل به فلسطین قابل کاربرد است و برای توصیف روندی به کار می‌رود که طی آن گسترش تدریجی شهرک‌های یهودی‌نشین در کرانه باختری، اعمال محدودیت‌های تردد بر فلسطینی‌ها، ایجاد

زیرساخت‌های جداگانه (جاده‌ها، خدمات، منابع آب و...) برای استفاده صرفاً شهروندان اسرائیل و تصویب قوانین با حقوق متفاوت برای دو گروه از جمعیت به مرور زمان، یک ساختار شبیه آپارتاید رسمی را ایجاد نموده است. مصادیق دیگری نیز برای آپارتاید خزنده اسرائیل برشمرده شده است:

(۱) عدم دسترسی به منابع طبیعی برای دولت خودگردان فلسطین

(۲) الحاق و مصادره زمین فراتر از قرارداد اسلو

(۳) جداسازی، تکه‌تکه شدن و انزوای جوامع فلسطینی؛

(۴) عدم تعیین سرنوشت برای پناهندگان فلسطینی و آوارگان داخلی (BADIL, 2022:1)

این مصادیق نه تنها به ماهیت تبعیض و حذف در بافتار این سیاست‌های اسرائیل علیه فلسطینیان می‌پردازند، بلکه مکانیسم‌های تدریجی و غیرمستقیم آن را نیز توضیح می‌دهند. به طور مثال، گسترش شهرک‌های یهودی‌نشین نه تنها جغرافیای کرانه باختری را تجزیه نموده (ویژگی آپارتاید خزنده)، بلکه امکان تشکیل یک دولت مستقل فلسطینی را نیز تضعیف نموده است. (Iqtait, 2024; Bartal, 2023) در مجموع نظریه «آپارتاید خزنده» چارچوبی تحلیلی برای فهم این امر است که چگونه اسرائیل از طریق فرایندهای تدریجی، لایه‌لایه و قانونی‌سازی شده، ساختاری شبیه آپارتاید رسمی را بر مردم فلسطین تحمیل نموده است. این نظریه بر اهمیت فرایند (نه فقط نتیجه نهایی) تأکید دارد و نشان می‌دهد که تبعیض ساختاری در بافت اسرائیل-فلسطین نه صرفاً یک وضعیت لحظه‌ای، بلکه محصول انباشت تاریخی و سیاست‌های کوچک اما مستمر است. تمایز اصلی میان نظریه آپارتاید و آپارتاید نیزه‌مین مسئله است که اگرچه آپارتاید یک سیستم علنی، رسمی، قانونی و شفاف از تبعیض نژادی است، آپارتاید خزنده فرایندی تدریجی و پنهان است که بدون نام‌گذاری رسمی، همان آثار تبعیض نهادینه و جداسازی ساختاری را پیگیری می‌نماید.

نتیجه‌گیری

تصویب ضمیمه نمودن کرانه باختری در مجلس اسرائیل و آغاز تصرف غزه از سوی ارتش اسرائیل، دو جلوه نهایی از استراتژی هستند که پس از دهه‌ها توسعه طلبی جمعیتی و مکانی بی‌وقفه صهیونیستی از طریق کنترل شدید نظامی، ساخت حدود هشتصد شهرک یهودی در داخل اسرائیل به علاوه بیش از دویست شهرک در سرزمین‌های اشغالی، مصادره گسترده زمین و تلاش‌های سازش‌ناپذیر برای یهودی‌سازی کل فلسطین رخ داده است.

همانطور که بررسی متغیرهای گوناگون تأیید نمود، مجموعه‌ای از سیاست‌ها و اقداماتی باهم ترکیب شده‌اند تا یک جغرافیای سیاسی ایجاد کنند که به بهترین وجه با عنوان «آپارتاید خزنده» توصیف می‌شوند. این استراتژی نظامی بسیار سرکوبگرانه و غیرقانونی است که مملو از رنج و گاه‌به‌گاه طغیان خشونت است. پژوهش حاضر نشان داد که سیاست‌های اسرائیل علیه فلسطینیان نه صرفاً مجموعه‌ای از اقدامات مقطعی، بلکه بخشی از یک روند نظام‌مند و طولانی‌مدت است که در قالب «آپارتاید خزنده» قابل تحلیل است. تحلیل روندهای جمعیتی، اقتصادی و فضایی از سال ۱۹۹۶ تا ۲۰۲۳ نشان داد که اسرائیل از طریق کنترل سرزمین، کاهش دسترسی به منابع طبیعی به‌ویژه آب، محدود کردن زمین‌های کشاورزی، ایجاد

وابستگی تجاری و اقتصادی، افزایش بیکاری و در نهایت تشویق به مهاجرت اجباری، بستر انتقال جمعیت فلسطینیان و انکار حق تعیین سرنوشت آنان را فراهم ساخته است.

نکته‌ی کلیدی این است که این فرایندها نه با اقداماتی آشکار و دفعی، بلکه به صورت تدریجی، قانونی سازی شده و عادی شده دنبال می‌شوند؛ به گونه‌ای که در هر مرحله، جامعه بین‌الملل و حتی خود قربانیان با تغییرات کوچک اما مداوم روبه‌رو می‌شوند که در نهایت به ساختار یک تبعیض آمیز تمام‌عیار منجر می‌گردد. یافته‌های تحقیق تأیید نمودند که «آپارتاید خزنده» صرفاً مفهومی نظری نیست، بلکه در زندگی روزمره فلسطینیان نمود یافته و نتایج ملموس آن را می‌توان در کاهش جمعیت روستایی، تخریب توان تولید کشاورزی، وابستگی شدید به اقتصاد اسرائیل و افزایش جمعیت پناهندگان مشاهده کرد.

از این منظر، مسئله فلسطین دیگر نمی‌تواند صرفاً در چارچوب منازعات سیاسی یا طرح‌های صلح بررسی شود، بلکه باید به‌عنوان یک روند ساختاری آپارتایدی تحلیل گردد که با نقض سیستماتیک حقوق بشر، تغییر ترکیب جمعیتی و استعمار تدریجی، آینده‌ی فلسطین را تهدید می‌کند. بنابراین، رویکردهای نظری و عملی در سطح داخلی و بین‌المللی باید این واقعیت را در نظر گیرند که راه‌حل‌های مبتنی بر «دو دولت» یا ترتیبات موقت، بدون مقابله مستقیم با استراتژی آپارتاید خزنده، ناکارآمد خواهند بود.

references

1. Aqareb Parast, M., and Zeinvand Lorestani, A. (2018). Analyzing the Role of Israel in Spreading and Reproducing Racism in the International Environment, *Human Rights Research Journal*, 14 (3), 57-78. (In Persian).
2. Agbaria, A. K. (2018). Israeli education and the Apartheid in South Africa: ongoing insights. *Intercultural Education*, 29(2), 218-235. <https://doi.org/10.1080/14675986.2018.1429573>
3. Alpher, Y. (2016). *No End of Conflict: Rethinking Israel-Palestine*, Publisher: Rowman & Littlefield Publishers.
4. Ayyash, M. M. (2022). Vaccine apartheid and settler colonial sovereign violence: from Palestine to the colonial global economy. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 23(2-3), 304-326. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2022.2054449>
5. Baconi, T. (2022). Israel's Apartheid: A Structure of Colonial Domination Since 1948. *Journal of Palestine Studies*, 51(3), 44-49. <https://doi.org/10.1080/0377919X.2022.2091382>
6. BADIL. (2022). Israeli Colonial-Apartheid Policies and Practices that Deny the right of Self-Determination of the Palestinian people. Access at: https://upr-info.org/sites/default/files/country-document/2023-04/No_acronym_UPR43_ISR_E_Main_Rev.pdf
7. Bartal, S. (2023). The Palestinian youth of East Jerusalem – between Palestinian and Israeli identity. *Middle Eastern Studies*, 60(4), 636-649. <https://doi.org/10.1080/00263206.2023.2237415>
8. Behera, L. K., & Mohan Nayak, P. (2021). India's Defence Expenditure: A Trend Analysis. *Strategic Analysis*, 45(5), 395-410. <https://doi.org/10.1080/09700161.2021.1965343>
9. Beigi Mirazizi, F., Azadbakht, F., Jafari, M. (2023). Apartheid; An example of violating the rule of prohibition of discrimination. Focusing on ethical values and looking at the Palestinian issue, *Ethical Research*, 56 (2). 46-27. (In Persian).
10. Bejan, C. A., Bucerzan, D., & Crăciun, M. D. (2022). Bitcoin price evolution versus energy consumption; trend analysis. *Applied Economics*, 55(13), 1497-1511. <https://doi.org/10.1080/00036846.2022.2097194>
11. Btselem. (2025). Access at: [Btselem.org/sites/default/files/publications/202103_west_bank_transverse_settlement_blocks_map_eng.pdf](https://btselem.org/sites/default/files/publications/202103_west_bank_transverse_settlement_blocks_map_eng.pdf)
12. Bisharah, M. (2002). *Palestine/Isarel: peace or apartheid: occupation terrorism and the future*, London, New York: Zed Books.
13. Bakan, A. B., & Abu-Laban, Y. (2010). Israel/Palestine, South Africa and the 'One-State Solution': The Case for an Apartheid Analysis. *Politikon*, 37(2-3), 331-351. <https://doi.org/10.1080/02589346.2010.522342>
14. Barghouti, O. (2021). BDS: Nonviolent, Globalized Palestinian Resistance to Isra-

- el's Settler Colonialism and Apartheid. *Journal of Palestine Studies*, 50(2), 108-125. <https://doi.org/10.1080/0377919X.2021.1906067>
15. Barhoush, Y., & Amon, J. J. (2023). Medical apartheid in Palestine. *Global Public Health*, 18(1). <https://doi.org/10.1080/17441692.2023.2201612>
 16. data.worldbank. (2025). Access at: <https://data.worldbank.org/country/west-bank-and-gaza>
 17. Davodipour, Ali Akbar. (2023). *Apartheid and its adaptation to Israel*, Tehran: Noor Hedayat. (In Persian).
 18. Di Stefano, P., & Henaway, M. (2014). Boycotting Apartheid From South Africa to Palestine. *Peace Review*, 26(1), 19-27. <https://doi.org/10.1080/10402659.2014.876304>
 19. Fischer, N. (2020). Palestinian Non-Violent Resistance and the Apartheid Analogy: Framing Israeli Policy in the 1960s and 1970s. *Interventions*, 23(8), 1124-1139. <https://doi.org/10.1080/1369801X.2020.1816853>
 20. Fraihat, I., & Dabashi, H. (2023). Resisting subjugation: Palestinian graffiti on the Israeli apartheid wall. *Ethnic and Racial Studies*, 47(13), 2707-2736. <https://doi.org/10.1080/01419870.2023.2247473>
 21. Glaser, D. (2003). Zionism and Apartheid: a moral comparison. *Ethnic and Racial Studies*, 26(3), 403-421. <https://doi.org/10.1080/0141987032000067264>
 22. Handmaker, J. (2020). *Confronting apartheid: a personal history of South Africa, Namibia and Palestine*: by J dugard, jacana media, 2018, 312 pp., ISBN 9781431427352. *South African Journal on Human Rights*, 36(2-3), 275-279. <https://doi.org/10.1080/02587203.2020.1868098>
 23. He, X., & Zhao, H. (2025). Macro-level insights into the digital economy: topic identification and trend analysis. *Applied Economics*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/00036846.2025.2489150>
 24. Khalili, L. (2025). Political struggles in Durban and Palestine: on Sharad Chari's *Apartheid Remains*. *Safundi*, 1-4. <https://doi.org/10.1080/17533171.2025.2531471>
 25. Iqtait, A. (2024). The Palestinian Authority Since October 2023: Flawed Expectations and Failed Leadership. *Journal of Palestine Studies*, 53(4), 80-86. <https://doi.org/10.1080/0377919X.2025.2458999>
 26. Isaac, R. K. (2022). Occupation, colonisation, and apartheid tourism in Israeli settlements in occupied Palestine. *Tourism Recreation Research*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/02508281.2022.2124024>
 27. Marshall, M. (1995). Rethinking the Palestine Question: The Apartheid Paradigm. *Journal of Palestine Studies*, 25(1), 15-22. <https://doi.org/10.2307/2538101>
 28. Mikel Arieli, R. (2019). Ahmed Kathrada in post-war Europe: Holocaust memory and apartheid South Africa (1951-1952). *African Identities*, 17(1), 1-17. <https://doi.org/10.10>

- 80/14725843.2019.1607718
29. Oec. (2025). Access at: [Oec.world/en/visualize/stacked/hs92/export/isr/pse/show/1996.2023](https://oec.world/en/visualize/stacked/hs92/export/isr/pse/show/1996.2023)
 30. Plácido, S. (2024). For Palestine, from Ayiti: Apartheid and genocide in the occupied territories hold up a mirror to the racist exclusion of Haitians and Black people in the Dominican republic. Anti-imperialist solidarity is imperative. *NACLA Report on the Americas*, 56(4), 403-409. <https://doi.org/10.1080/10714839.2024.2427972>
 31. Qafisheh, M. M. (2016). Palestinian prisoners in Israel versus Namibian prisoners under apartheid: a potential role for the International Criminal Court. *The International Journal of Human Rights*, 20(6), 798-814. <https://doi.org/10.1080/13642987.2016.1167686>
 32. Qutami, L. (2019). Review: Neoliberal Apartheid: Palestine/Israel and South Africa after 1994, by Andy Clarno. *Journal of Palestine Studies*, 48(4), 121-123. <https://doi.org/10.1525/jps.2019.48.4.121>
 33. Rezaei, O. (2002). Two regimes, the same policy, the same destiny? a comparative study of discriminatory policies between the South African Apartheid Regime and the Israel Regime, with a look at the proposed solution plans, especially the Imam Khamenei plan for Palestine, Imam Sadiq University. Publishing office.
 34. Salehi, H. and Wintemute, R. (2024). From Humanitarian Law to Anti-Discrimination Law: A Human Rights Analysis of the Israeli-Palestinian Conflict Based on Citizenship. *Journal of Legal Studies*, 16(1), 427-454. doi: 10.22099/jls.2024.49518.5115. (In Persian).
 35. Sheikholeslami, M., Shiravand, S., and Adib Sareshki, M. (2015). Discourse Analysis of Apartheid in Israel, *Political Theory Research*, 17(1), 202-165. (In Persian).
 36. Snounu, Y. (2019). Apartheid, Disability, and the Triple Matrix of Maiming in Palestine. *Peace Review*, 31(4), 459-470. <https://doi.org/10.1080/10402659.2019.1800930>
 37. Su, Z., Cai, X., & Wu, Y. (2022). Exchange rates forecasting and trend analysis after the COVID-19 outbreak: new evidence from interpretable machine learning. *Applied Economics Letters*, 30(15), 2052-2059. <https://doi.org/10.1080/13504851.2022.2089621>
 38. Sultany, N. (2024). A Threshold Crossed: On Genocidal Intent and the Duty to Prevent Genocide in Palestine. *Journal of Genocide Research*, 1-26. <https://doi.org/10.1080/14623528.2024.2351261>
 39. Wintemute, R. (2017). Israel-Palestine Through the Lens of Racial Discrimination Law: Is the South African Apartheid Analogy Accurate, and What if the European Convention Applied? *King's Law Journal*, 28(1), 89-129. <https://doi.org/10.1080/09615768.2017.1298943>
 40. Worldbank. (2025). Access at: <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/all/series>

41. Yiftachel, O. (2005). Neither Two States Nor One: The Disengagement and “Creeping Apartheid” in Israel/Palestine, *The Arab World Geographer*, 8 (3), 125-129.
42. Yiftachel, O. (2012). Between colonialism and ethnocracy: ‘Creeping apartheid’ in Israel/Palestine, In *Israel, and Ethnocratic State*, Publisher: Afro-Middle East Centre.
43. Zeev, N. B. (2022). Toward a History of Dangerous Work and Racialized Inequalities in Twentieth-Century Palestine/Israel. *Journal of Palestine Studies*, 51(4), 89-96. <https://doi.org/10.1080/0377919X.2022.2123212>
44. Zreik, R. (2004). Palestine, apartheid, and the rights discourse, *Journal of Palestine Studies*, 34(1), 68-80. <https://doi.org/10.1525/jps.2004.34.1.68>
45. Zureik, E. (2019). Neoliberal Apartheid: Israel/Palestine and South Africa after 1994. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 49(4), 712-714. <https://doi.org/10.1080/13530194.2019.168119>

COPYRIGHTS

©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

